

Æšsærəđān wi n xasil əlfādnin eməstəggər n āyalak dəy ammas n ākal-nāsān

Æssərəđän wi n xasil əlfəđnin eməstəggər n əyalak dəy ammas n əkal-nəsən

Dat-affar n ənaktab wa yähän daw wa zəwwərən,

M. Sergio Vieira De Mello,

Æssərəđän wi n xasil

Tämätte ta n taggäyen ti n əbdädnin fel taggašt ən taggäyen ti n əbdädnin fel taggašt n ägg-dəm təgrəw əgra yojädän fel əssəbab wa yəmosən təlməntult n eməstəggər n əyalak dəy ammas n əkal-nəsən təmârat a yəzğärän 20 ən məlyo n awedən dəy əddənet ket-net. Kudis inaxkamän əd muzärän n əddəyän a yəwär əzük wa n taggašt ən məstəggər, əzzar yəmmikkän dəy ənki da s tewet n əddənet yähôr ad təgu ənnəzər dəy əlməxsud wäy fel ad təlfəđ əmmək wa ze s du-tawəy tedhəlt-net fel əššəlyi molän i taggašt n əyalak-wini ähänin täzak d äjargded əd tigget ən təyette. Yəljäm-anäy ad nəlfəđ teməwit ta ze s du-tawəy əddənet təđəlt-net s əlməxsud wa ze s yəgrəw ak əyyän tayəlift təylälät tığget i eməstəggər.

Dəy əzayəz wa n äddäwläten ti n əgänen eyäf əyyän, əmmikkälänät tənaden fərornin əlänin xasil arwa dəy tərəräda fəl tenäye n toməylawen ən məstəggər. Tesəgərt ta n fəw ger tisəgar təsîwăr-i əzük n ekkal ən tənaden s isən-net dəy ənnəzam ket-net wa yəqqälän əlməxsud wa n məstəggər. Dəy əzayəz wa n əsəbdəd n əlməxsud wäy, əđmeenäy igi n awa əfräge ket-net fel agamay ən təđəlt yur Kel-əsaggawar n əddənet fel tenäye n tāmse ta təqqälät timxutar ti n d-yətəwäy eməstəggər i tämätte əgməyäy arwa da ezəmmuzəl n ənnəkud molän d igi n təzanen dəy togdat ən məstəggər əd sāmıyar-nəsən d əsəbdəd n ənnizam ket-net wa ze d-yawəyän igi n tənfa ta du-təgmäđät taggäyyen a qällänät , d ägaräw ən təlalt tənñifläyät təsikaläfät ak əyyän dəy tedhəlt-net fel ad yəgrəw ak awedən wa n eməstəggər ərrəzəy t-yesînäfläyän.

Dəy əlməxsud-wäy, təsîfäläwäs-i tesəgmət ta yəga almawakkil n ənaktab wa zəwwərən wa yəbdädän fel təqqäf ən məstəggər dəy əzayəz wa yəlfəđän əlməxsud əššərəđän wi n xasil əlfəđnin eməstəggər n əyalak dəy ammas n əkal-nəsən.

Wini-əššərəđän, əbdädän fel alhaq n ägg-dəm s əmmək wa s tən-əlfəđän ənnizamän wi n əssərğanin äddäwläten s əmmək wa s əlän äššän ayora-wa ämmözälän fel ənki arwa, fel ad əqqəlän sädad i äddäwläten kəllu dəy əddənet fel ad əqqəlän amənir imuzärän n äddäwläten akid tisəgar n əddənet ti n təđəlt ən tämätte əd təttit fel təlalt molät əd taggašt n əyalak wi n məstəggər.

Tewet n əddənet tan fəw ta ger tisəggər təymän əs man xälälänin əššərəđän wi n xasil təgməy dəy nxbalän-net ad əgin isälän dəy amnəy ən mansaxän-net wi n axabal ən tənaden əd naxdamän-net, šəyyät dəy tawwen, fel ad təqqəl tənət əššərəđän əmmuzälän s əlluy dəy əššəyəlän wi n tığgin s əlməxsud n əyalak wi n məstəhhar.

Əkkəsäy äššäk as əššərəđän wi n xasil ad əmmuzälänn s əlluy yəgr-en a yäggen dəy əzayəz wa yəqqälän əlməxsud ən təlməntalen ti n əylak wi n məstəggər, təgrəw təđəlt fərurät i taggäyen tin əbdädnin fel təlalt i təmattawen əd mađaläni asnät dəy tawwen fel ad onyin toməylawen tin əqqälänin arra n təmxutar d äđdrarät əd taggašt n əyalak wi n məstəggər. Dəffər əššərəđän-win ad ilalän i imuzärän n äddäwläten fel təlyansit i tämätte əd təməddurt wər gar a yəqqäl.

Odme s ak əyyən dəy-wən ad yəsəssəgru yəgu tənfa s igət dəy awa yəfräg s əşşərədən wi
n xasil d əlməxsud wa yəbdədən fel ayalak wi n mətəggar ikənnan wi n təha tənfa.

Taketəbt n əlməwakkil n ənaktab wa zəwwərən yənkādän i ayalak wi n məstəggar

M. Francis M. Deng

Tisənkāwen n əddənet yəljām-tānāt igi n əlməxsud ket-net wa ze s əbdədnāt fel wa əššəyəl yəqqālän yojādän fel taggašt n əyalak wi n ətwādānkäynin dəy yāwnan-nāsän dəy əssəbab ən jārəgdedän d iba n əmsənəgra dəkukəl n əlhāa n əgg-dəm wər nəla šilat əd təyyađ tiyəzzab wər nəla ədur bašan dəy əmmas ən goggazan n əddāwlāt-nāsän. Dəy ak əzzənəf n əlyəmur, wini ayalak ahän tiyəzzab wər nəla əddəlil əlänin əššän, ətwəddab əd səfnak di ban mila. S əddəmulāt ən tānaye n təmse-täy a fel d -ətwākmälän əššərəđän win xasil wi n əbdāddän fel taggašt n əyalak wi n məstəggar dəy əmmas n əkal-nāsän. Wini əššərəđän əntəni a yəlfāđän əlməxsud n əlhāqän wi n əmōsnin ayər i taggašt n əyalak wi n məstəggar dəy ak təməlāt n əməstəggər-nāsän. Əlfāđän arwa tayəlift-nāsän dəy əməstəggər wa wər nəla xasil offrent une ərotection contre les déalcements arbitraires, əlfāđän tigəttāwen ti n agaraw ən tqggast dəy əməstəggər d āgaraw ən təđəlt d əsəbdəd ən šāđman wi n əsuyəl n ak əməstəggər əyiwän mey əməzduy-net yur təwāyle-net, əsəxsəl-net yəggəz təmətte-net dəy tilwat dəy taggašt təylälāt. Bašan əlməxsud-wāy wər əmos əššil i ak əyyän. Bašan əlməxsud-wāy wər əmos əššil i ak əyyän, fellas əššərəđän-wini əlkāmän i əlməxsud wa s yorgāz tārrāyt ta n əlhāq n əgg-adəm wa yosoyän əddənet ket-net, əlhāq wa yəbdādän fel taggašt ən təmətte dəy əddənet kəllu s əlməxsud wa s yosāy əd wa n məstəggar.

Əššərəđän-wina ətīwāktabän elan s elan s əmmək wa s ətwāgmänän dəy əddāt ta di-tətwāgdāmāt dəy 1992 dat əssāggawar ən tidawāt ta məqqərāt təbdādāt fel taggašt n əlhāq n əgg-adəmtəgrāwār tātəkol ən tənđən tin ətwāy mənän dəffər ənki dat əssāggawar wənin. Dəy tizarāt, yətwāgmāy dəy-i əlafāđ ən təməntūlen d əssag ket-net wa d-yətāwāyän əməstəgər n əyalk, əlməxsud ən təməst-nāsän dəy əlhāq wa təlfāđ əddənet dəy ak əddəy, d əsəbdəd n əššərəđän wi n əmmōzälänin dəy əlyəmur-wāy fel tenāy n timxutat tin d-yerəw əssag-wa n məstəggar fel igi iassän təmagne molāt d ekkal n əddararāten-nāsän d əjujed ən mutag kəllu wi n ətwāränin fel agrəwän tedhəlt molāt agrəwän dəffər ənki tələlt tewāđāt əd tayəlift ta n fāw.

S əddəmulāt n əzək wen, əššəlän wi n di-yəljämmin win əge dəy əddāt wa di-yətwāgdāmän wər əmosnāt ar əsəbdəd n əlməxsud waw a yəmməkkänän əd tarrāyen ti n əglänin dəy fārāđ fle taggašt ən məstəggər d əsəbdəd i assän n əlhāq-nāsän de d-yəlla d əsugi n jawāya əd təsəyləyen dəy əddāwläten fārornin fel əmsənəgra d əlxəkumän-nāsnāt, dəy əzayəz wa n məstəggar əd šilat-nāsän əd tiyyađ tisəgar n əddənet ti n əlänin tabayort, fel taggašt ən məstəggar dəy əddənet ket-net dəy əzayəz wen. Əgreewa dəy tekle-täy tedhəlt ən mušanän, fel təssän əddənet dəy əwa yəqqālän taggašt ən məstəggar, əgrāwän dəy əlməxsud-wāy attewil yāggen dəy əzayəz wāy, əššədāwa dəy ən iketəbän əgəgnin əkmälänin fel tayāra n məstəggar dəy əddənet ket-net digi n ənnəzər zāgren fel əššərəđän n əlhāq n əgg-adəm d əššəriya šilat ən (E/CN.4/1996/52/Add.2). Fārāqta-täy təssənbāy-d as əššərəđän wi n yāhay əššār wi n fel əga sādad ənxəbän s əllu y əlməxsud wa n taggašt n əlhāq ən məstəggar. Egas yəmmuun-du dəy as əllän-tu dəy idāggän āränin

iřatan fellas wər əxsebän s əlluy əlməxsud w aze s əgrəwän məstəggar tayəlift molät əd təɖəlt tewâɖät. Dəffər ənki, yəgmäy d äy-i ässäggawar wa zəwwərän essəmmutəg n əššərəɖän əkmäl̄nin yäššölän iməstəggt d̄y ak ämos əddəy, əlməxsud-wäy yewäy-du igi n řatan färornin dā y əššərəɖän win xasil wi n əkmäl̄nin fel fel taggst ən mpstpggar dāf ak ämos äkal, ətwäkmäl̄än arw idäggän wi n ähänät älxätaten.

Əlfädy əššərəɖän wini ket-näsän i ässäggawar wa zəwwərän dāy 1998, dəffər ənki yəkkäl tinaden ti n ayaman-näsän d awa s əgey ənnəyät kəllu yəqqälän təkətəbt ta gey fel əššərəɖän win i ərenant note desdits ərinciəes et de mon intention, s əddəmulät ən təmust-in Ənaktab wa zəwwərän, d əsuyəl i assän tanɖ fel enməgra d en mənnaq wi n fel əsâdedäy dāy tassaq-in d əlxəkumäten ojâdnin əd wi n yəwär əzük wa yəqqälän taggařt n ayalak wi n məstəggar. Asäggawar yəymän arwa tanaɖ ta yəkkäl esəgr wa n ämäylol ger tisəgar ämôsnin tewet n əddənət ta təxbälät əs man xäläl̄nin əssəhərəɖän wi n ətwäktäbnin dəffər ənki fel təsəryəs n əššəyəl imaɖalän-net fel əřiti n məsnät isäggawrän-näsän əd mansaxän-näsän ən məššäyälän-näsän, řiyyät dāy tawwen, əggin sər-sän əššəyəl wa täggin i iməstəggar əd řilat-näsän.

Əššərəɖän wi n xasil ad awəyän ännamod molän tähâ tənfa i əlxəkumän n äddäwläten əd tiyyaɖ əlxəkumäten, akid tisəgar ən taggäyen ti n tin äddäwläten əd tin əgänin tegwert ən man-näsnät dāy igi n əššəyəlän-näsnät wa yosäyän əd məstəggar. Odme s əššərəɖän-wina ad əggəzän imawän ən təmattiwen fel ad tän-əgrinät, ətwəzdəyän mera ətwəřyəlän s əlluy dāy tawwen əs tidət.

Æššerəðän wi n xasil əlfəðnin eməstəggər n əyalak dəy ammas n əkal-nəsän

TƏZZUGƏST : TÄNAMOT D ƏMƏTİR

1. Æššerəðän-wina wər ənnəmädän ar arra n räqqəft tan äddärarəten n əyalak wi n mətəggər dəy ammas n əkal-nəsän mey dəy. Ətîwəlfəðän əššerəðän i assän əd təgəttawen ti n taggašt-nəsän šəyyät dəy əzayəz wa n eməstəggər –nəsän s əššil mey s əssaxät əd təðəlt ta s yəmməkkän a tāt-əgrəwän dəy əlməxsud wa n emtəggər-nəsän, akid dəy ntämert ta n əsuyəl-nəsän ikällän-nəsän d əsəxsər-nəsän dəy təmətte-nəsän ta n eməzduy-nəsän wa n arəsəl.

2. S əddəmulät n əššerəðän wi n xasil-wina, əyalak wi n emtəggärnin dəy ammas n əkal-nəsän wər ämosän ar əyalak bəri tisəgar n əyalak wi n s yəhhəššäl emtəggər dəy emzduy-nəsän medəy wi n əwwəqqäsnin əs təyurad medy wi n əgməðnin əyiwän-nəsän wa n xasil s əššil, dəy əddəmulät n əmgər, əššəbab n enməkkal ən təzoli, teṭe n əlhəq n ägg-adəm mey s əddəmulät tiyəzzab nd-yeway eməqqar mey s yəmos ägg-adəm təlməmṭult mey fel agamaḍ dw-əsnät, mera wər nəgrs əlxədudän wi n fel təssän əddənet n äddäwlät filan.

3. Æššerəðän wi n xasil-wina n əlhəq n ägg-adəm fel təssän əddənet əäälnin taggašt n əlhəqän n ägg-adəm əd wi n təmmärnin dəy əddənet əd wi n das-əlkämnin. Wər ənnəmädän ar:

a) Əlməwakkil n ənəktaḅ wa zəwwərän yəwär əzük n wa yəqqälän əyalak wi n mətəggər dəy ammas n əkal-nəsän dəy äddät n awa t-yəljämän dəy əššəyəl-net;

b) äddäwläten ti n yəmmär əlymur wa n əyalak wi n mətəggər dəy ammas n əkl-nəsän;

c) tisəgar kəllu əgänin dəy, əyalak d əlxəkumäten tin yəmmär əlməxsud wen dəy emtəggər n əylak-nəsän dəy ammasn əkl-nəsän; əd

d) tisəgar ti n əddənet əd ti n əgänin tgawert ən man-nəsän dəy əzəmmuzəl n əššəyəlän wi n tığginät fel taggašt d äggay ən təðəlt i əyalak wi n mətəggər dəy ammas n əkal-nəsän.

4. Æššerəðän wi n xasil wina yähôr ad ətwəzdəyän təssən fell-assän təmətte təgu tənfa sər-sän dəy äket n ädəg ket-net fel təga təqqəft.

ƏYÄF WA YÄZZARÄN – ÆŠŠERƏÐÄN WI N XASIL

Æššerəð 1

1. Ayalak wi n mottoggar dāy ammas n ākal-nāsān āhōrān ad, agdin d ak əyyān, s əmmək wa s tən-yəlfāḍ ālhāq n āgg-adəm dāy əddənet ket-net d ālhāq wa n ak āddāwlāt, d ālhāqān olānin d āgraw ən man əd kel-ākal wi n yādnin kəllu. Wər t-əllay əmmək wa ze s ətwəyrin yur əššəriya, dāy əzayəz wa n igi n tənfa s ālhāqqān-nāsān kəllu wi n tən-əljamnin d āgraw ən man-nāsān, dəsəfnək wəlləyyān wa yqqālān iba n mila bəri s əddəmulāt n as āmosān iməttoggar dāy ammas n ākal-nāsān.

2. Əššərəḍān-wina wər əlfedān əzək wa yəwārān timāyyiwen-tina dāy əsəbdəd n ālhāq-nāsān fel ənəbəz-nāsān s əmmək wa s tən-yəlfāḍ ālhāq n āgg-adəm dāy əddənet ket-net, šəyyāt dāy awa yəqqālān igi n tənəqqit n āyalak, d erk māggan wər təymin əddənet d ig i n man s əddəmulāt m əmgər mey ejarāgded.

Əššərəḍ 2

1. Tiwər awa tən-yəssəwār əššəriya s təmust-nāsān iməttoggar, tisəgar kəllu, əlxəkumäten d āyalak wi n əymānnin əššərəḍān win xasil-wina arwa əjjijyālān-tən tiwər enməzlay n āyalak. Igi n tən fa s əššərəḍān-wina wər oded āššān ən təmust n əlxəkumāt, wa n təsəgar bəri ayalak wi n mottoggar wi n əmmārān.

2. Wər t-yəlla əmmək wa s ətwəgrin əššərəḍān-win dāy əzayəz w aze s yərəs āššān -nāsān, əzzəzəyān medāy əssəlkəkān əlməxsudān ən mutga əd tənaden n əddənet kəllu ti n əššəriya dāy əzayəz-wa w an ālhāq n āgg-adəm dāy āddāwlāt mey dāy ālhāq wa yəbdddādān dāy əddənet ket-net fel tāmätte, mey wa ytwālfāḍān i ayalak s əddəmulāt n əššəriya wa n ak āddāwlāt. šəyyāt s əlməxsud wa s, Əššərəḍān-wina wər əlfedān kəllu d dāy tizarāt alhaāq n ak aggg-adəm fel agamay n ālhāq n əməstəggər dāy tiyaḍ āddāwlāten.

Əššərəḍ 3

1. Dāy tizarāt əlxəkumäten ti n ak ākal a yəwār əzək d āllajam n əsməyər n ālhāq n āgg-adəm əd taggašt əd təffa n təḍəlt i iməttoggar dāy ammas n ākal-nāsān yəqqānān dāy ānnās n əššəriya-nāsān.

2. Ayalak wi n mottoggar dāy ammas n ākal-nāsān əlān ālhāq n agamay d āgaraw ən taggašt əd təḍəlt n əlxəkumäten ti n yəmmār əlyəmür-wāy. Wər t-yəlla əmmək w aze s ətwəggin iayalak wi n mottoggar erk fkšan bəri attadib a yəqqāl s əddəmulāt n as əgmāyān taggašt s əddəmulāt n əməttəggər-nāsān.

Əššərəḍ4

1. wina əššərəḍān āmmōzālān tiwər enməzlay wa yəmmārān iba n mila, tawšit, elām n agg-adəm, yey bəri tənte, awal, əddin medāy tədma-net, tənna-net ta n əssəyasāt əd tiyyaḍ, tətənit dāy ākal-net, tawšit medāy təmust-net, taškalt-net, elan-net, āttayādda-net, təla-net, təhəwt-net medāy a dər olān a yəqqāl.

2. Wəyyađ ayalak ən məttəggar dəy ammas n əkal-nəsən, şilat ən baərarən, ən wəllen win wər nəla a dər əddewən, cəđoden ti n ələnin əlyədər, annaten ən bərarərən wi n şagalən, cəđoden ti n əzzərnin i əyiwən, ayalak wi n məqqəddar d əyalak wi n wəşşarın a yələn tarrəyt ən taggaşt d əgaraw ən təđelt s əlməxsud wa s ələn əttayədda d igi i assən ənnəkud yəqqənən dəy əddərarət-nəsən.

EYĀF II – EŞŞƏREDĀN WI N EQQĀLĀNIN TAGGAŞT DĀY EMTƏGGƏR

Eşşərəđ 5

Əlxəkumäten kəllu d mađalən wi n yəljəm əlyəmür wa n təmmätte dəy əddənət əsîmyərən əllajəmən wi n tən-əmmərnin s əmmək wa s yəlfəđ əşşəriya dəy, şila n əlhəq n əgg-adəm əd təmmätte, əssəbdədən-tən dəy ak əmos ərət dəy ənnəkud i əlməxsud n əssəbab wa ze d-yarəwən emtəggər.

Eşşərəđ 6

1. Ak əgg-adəm yəlay əlhəq n etwəylas fel emtəggər wər nəla əddəlil dəy əyiwən-net mey dəy əməzduy-net wa n arəsəl.

2. Agadal n əməstəggər wa wər nəla xasil wər əqqel ar imətəggərən şilat :

a) wi n du-tewəy əssəyasət tan safnak, əssəyasäten ti n de " emas ən tawşit dəy əməzduy filan ", mey awa dər olənət ket-net wa s sədderan-net mey əlməkər-net wər əmos ar ezəzrəy ən tənəyruft ən tawşit di gət-net, əddin mey tetənit ən təmmätte ta yəmmər ;

b) win d-yətârəw ejarəgded dəy təmmikkəl təzoli, as wər əmos əlməxsud wen əssəbab n əgamay ən taggaşt ən şiwilən mey s əddəmulət n ekkal n əlbarudən d-yewəy əlxal;

c) ənəkkərnin dəy dəggən wi n əs t-əllənət ter zəlamen dəy ənnizəmən fəfornin əljəmnin əddəy yələn əlwəsa, wər nəla əlməxsud wəlyyən ar wa n təra n tayəlift ən təmmätte ;

d) wi n tawəgginin, dəy təmert ta n təyəsrt ləbəsət, kundəba ad yəmôs as taggaşt əd təlkək ən təmmätte ta təməngəsət tokây imukay; arwa

e) əmôsnnin əlməkər ən tannəđ d d əttadib ən təmmätte imi əyyən.

3. Emtəggər wər əmməkkən ad yəyləl s əmmək wa sətəwəlfəđən əssəbabən-net.

Eşşərəđ 7

1. Dat ekkal ən tənəđ ta n əsənkər n n əyalak, əlxəkumäten ti n yəmmər əlməxsud- wəy yəljəm-tənət ad ənzərənət fel tarrəyen kəllu ti nze wər du-nawəy erk fəqşan . As d-əba əddabara wəlyyən, ad əginət awa əfrəgnət fel afanəz ən məttəggar fel ad yədras assag w aze d-yawəy emtəggərway.

2. Yətıwara dáy əlxəkumäten ti n saggalatnin tāmätte dáy əlməxsud wáy ad ənkədnät i, tanať wər äha gār, fel agaraw i imətəggar əməzduy məlän, ənkədnät fel igi n nəmtəggar s əlluy dáy taggaştən mətəggar d ägaraw i assän, tette tənñfläyät, əssaxät ən təyəssa d täzdäk n əməzduy d iba n əjəmməjjəy kel-älqayal əyyän.

3. As d-yäffo emtəggar yəga s əddəmulät n əlməxsud yokây imukay bəri s əlmənfulän d-yeräw emgər medäy iba n emsənəgra, äşəşu n əməqqar bəri azəf, ekkal ən tənəden-tina ämosnät färäd :

a) Tanať ket-net wər ze tät-yökkəl ar əlxəkumät ta yəxsäb älganun nädäwlät;

b) Əginät tənəden ti n fel tässän tāmätte ta yəmmär əlyəmur-wäys fel ad əggəzän imətəggar isälan n əlməxsud wa ze s əmtəggarän d əşşərəđän wi n əlfədnin əlyəmur-wäy, as wər əgay ənki, ad əgrəwän timzäl ən təyəzzab ti n tənät-əgrəwnin əd təməkrust i assän əməzduy molän;

c) Yəhhışşäl i təsəgar igi n səlləyad fel enməgra d mətəggar əxbəlän əlməxsud d awa zef el əmtəggarän;

d) Əlxəkumäten yəljâm-tənät ad asəynätb tanať əd mətəggar, şəyyät cäđöden, dáy əsəmmutəg n əzəmmuzəl n əlməxsud wa tən-yəqqälän d əsəxsər-näsän dáy əməzduy-näsän wa yəzräyän;

e) Ämmäkkälänät tənəden əlänin xasil fel taggaşt ən mətəggar, as d-ywäy älxal ənki, dáy äzzär əşşəriya s əmmək wa s t-yəwär əzuk dáy əzayəz-wäy; arwa

f) əgin mətəggar əlməxsud wa n səmyar əd ləkkum n əşşəriya, wäla dáy agamau n e las n essar ən tənəden mey eqqal fell-asnät ti n əkkälänt əlxəkumäten, dáy səmyar n ak əyyän.

Əşşərəđ 8

Wər t-yəlla əmmək wa ze s əmtəggarän äyalak dáy ib a n ləkkum i əşşəriya wa yəlfəđän tayəlift ən təməddurt i ägg-adəm, səmyar-net, təlyonsat-net əd taggaşt ən mətəggar.

Əşşərəđ 9

Äddäwläten d əlxəkumän-näsnät a yəwär älhäq wa n taggaşt n äyalak wi n wər nəla taşkalt dáy emtəggar, wimm wər nəggət dáy äkal, kel-Agäma, imwalän əd tiyađ tisəgar tin osäyninn əd məđlan-näsnät wi n arəsəl dáy əhəwän ədwälän dáy-sän.

YƏYÄ III – ƏŞŞƏRƏĐÄN WI N EQQÄLNIN TAGGAŞT EN TƏMATTIWEN DÄY ÄLWÄQ WA N EMTƏGGAR

Əşşərəđ 10

1. Ak älyalim yälây älhäq ən taggst ən tәмәddurt-net s yämôs älqanun ayөр-net. Wөр t-өllay әmmәk wa s әgmәdän man älyalim дәy tära n man. Ayalk wi n mөtөggar дәy ammas n äkal-näsän ad әgrөwän tөyөlift дәy zuyaz šilat ən:

a) ahadab ən tämätte;

b) tenäye n ägg-adәм;

c) esrәmmi m tәxlәk s әlbarudän bennan mey tiwөр alxal; әd

d) әsөrdәl n älyalim s әssaxät, ak id emәkkәl n älyalim mey ebz-net дәy iba n xasil, as d-yäffo älyalim әyyän yähä täzak ən tämttant mey ekkal ən man-net .

Tisәssәhad mey esәhhөrrөy n älyalim fel әyyän fel әzәmmuzәl n әyyän дәy älxalän wi n әtwälfädnin de әtöwägdälän.

2. Ibäggän mey wөyyaд igitän šilat-näsän n erk mäggan fel mөtөggar дәy ammas n äkal-näsän wөр näha inәbdad-wini әtöwägdälän дәy ak ämos әlmәxsud. Ayalak wi n mөtөggar әtöwägäzän дәy, a yämosän :

a) ibäggän wi n xasil дәy iba n әlmәxsud mey wөyyaд igitän n erk fäqšan, akid ešumән n әlxәdudän ən дәggände wi n дәy әgän enmәbdadän fel šiwilän wөр әtwäxbälän fädda ;

b) Igi n tämätte дәy әlmәxsud w aze дәy tilaz s išädman n әmgөр mey enmәbdad;

c) igi n tәnfa s mөtөggar әqqәlän ayөр дәy әmgөр fel taggašt ən дәggän ən sojitän fel ibäggän mey tayәlit-näsän wөр әtwäxbäl әnta da, fel әsөryөs mey agadal n ewat n edäg ən kel-Tөfoglaten;

d) Ibäggän wөр әnnәмädän ar idäggän ən sojitän mey әmәzduy ən mөtөggar; d

e) igi n tәnfa s tiqәbәla ti n ämaдал әhäläknin äyalak.

Әššәrәd 11

1. Ak älyalim yälây älhäq ən sämyar ən tәmust әd taggašt ən tөyөssa-net, teyөtte-net әd n әzzәbun-net.

2. Ayalak wi n mөtөggar дәy ammas n äkal-näsän, kudis agaraw ən man-näsän d igi assän tayany gөzzulät wäla da, ad әgrөwän tayөllift šөyyät дәy :

a) Terkәbt mey anabag, esommәnkәd i tәnte, tiyөzzab, attadib mey erk fäqšan, wөр täha tәksәda n yällah mey erk mäggan әd tiyyaд tiyөzzab ti n ähadab -näsän šilat n erk

mäggan s əssaxät ənnəmädnin cädođen wəllen, esəkkərwi n tan tan s əssaxät d əməxsud ket-net wa wər nəlkem i əlyadəten ən tāmätte;

b) əkkəlu bəri əkkəlu wa d-yəzrəyän dəy äzzaman a tt-yəmosän (ezənzi n tənte əs säđman n äzalaf , tette nudən dəy əsəkkərwi n tantan, ejəjyəl ən bärärän s əssaxät, dwdln.); d

c) igitän n erk mäggan wər nənnəmäd ar esərməy ən tämmätte n äyalak wi n mətəggar dəy ammas n äkal-näsän.

Tisənəsərməy šilat n erk mäggan wi n ətwämfähđnin dəy ännäs-wa ket-näsän ətəwəgdälän.

Əššərəd 12

1. Älyalim ket-net yəläy əlhəq n ad yətwəyləs dəy erk mäggan yəyləwwət əs tära n man-net dəy təmmuust-net. Wər t-yəllay əmmək w aze s yännəbəz əlyalim mey yəwəxfəl dəy iba n əlməxsud.

2. Fel əsəbdəd n əlhəq wəy yətəwəgdämän i äyalak wi n mətəggar dəy ammas n äkal-näsän, wər yətəwəgdäl ayafal-näsän mey etwəwway-näsän dəy afarag. As d-yewəy ämxal ənki dəy əlyəmur yətəwəfəđän əs təgay äđđrarät, wər əmməkkän ad akəynät imukay s əlməxsud wa d-yewəy əlxal.

3. Ayalak wi n əmtəggärnin dəy ammas n äkal-näsän əlän ayər wa n ib a n ənəbəz-näsän d eggaz ən kəso tiwər əddəlil bəri s əlməxsud n əsəfnək-näsän s əddəmulät n əmtəggər-näsän.

4. Wər t-yəllay əmmək, w aze s ämməkkälän aäyalak wi n mətəggar əqqälän oməskal ən wəyyađ.

Əššərəd 13

1. Wər t-yəllay əmmək w aze s əggəzän bärärän wi n mətəggar sojitän mey s əššil mey əgrəwän turəgät n eggaz n enməbdad.

2. Ayalak wi n mətəggar dəy ammas n äkal-näsän əlän teməqqərit ta n taggašt-näsän dəy en məfnak təqqälät təlkək-näsän fel ad əggəzän tisəgar ti n enməbdad s əssaxät. šəyyät erk mäggan, təyezabt a təqqäl, wər nəljem agg-adəm mey erk fəqšan ta ze təšəššəlät əmətəggər eggaz ən təsəgərt ta təkkälät temse mey təqqəl-as tugəyt-net əssəbab wa n əwəddəb əlməxsud-wəy yətəwəgdäl a dəy əga.

Əššərəd 14

1. Alyalim kəllu wa əmətəggər dəy ammas n əkal-net yəlä turagät n əmtəkwəy tiwət əssag yəsnəfrən arwa əməzduy-net ənken əs t-i-d-yəkkəs awen.

2. Ayalak wi n mətəggar dəy ammas n əkal-nəsən əlân, s əlməxsud-wäy, turagät n eggaz d ənabay əs tära n man-nəsən edäg wa n əzzzebbu-nəsən mey tiyyađ asnawen ətwägđämnin fell-assən .

Əššərəd 15

Ayalak wi n mətəggar dəy ammas n əkal-nəsən əlân :

a) əlhəq n əgamay ən taggašt dəy addəy əyyän nəkal bəri əddəwlät;

b) əlhəq n agamađ n əkal-nəsən;

c) əlhəq n əgaraw ən təməqqərit fel man-nəsən dəy əlal ; əyyän mey əddwlät; d

d) əlhəq ən təla n təməqqərot fel esuyəl-nəsən əkal wa dəy d-ozälän mey əyzəmən dəy ədäg ket-net s əššil wa dəy əhân təzak, ən taggašt-nəsən, agaraw ən man-nəsnə əd /mey igi n əssaxät ən man-nəsnə dəy təzak.

Əssərəd 16

1. ayalak kəllu wi n mətəggar dəy əkal-nəsən əlân əlhəq n əgaraw ən səlan n ayətmasən wi n ənkwənnin mey əmdəggän dər-sən d ədäg wa əhän.

2. Əlxəkumäten ti n yəmmär əlməxsud-wäy yəljâm-tänät ad əgionät fărəkta fel ad əssənnät edäg wa hən ayalak wi n mətəggar dəy ammas n əkal-nəsən šəyyät wi n əmdəggänin bəri ərdälän əzzar ədrəwnät təssağ əd təsəgar n əddənət ti n əbdəddnin fel əzayəz-wäy. Əginät toläs dəy marawän ən mardalän dəy səlan ən fărəkäten-nəsən ədinät-tän dəy səlan n awa d-yəzrəyän ket-net.

3. Əlxəkumäten ti n yəmmär əlməxsud-wäy yəljâm-tänät a dd-əgrəwnät awa d-yəggoləzän dəy-sən əlfəđän isnawän n ayalak wi n əba, əgdəlnät igi n tənfa s təbangawen-nəsən bəri arabax dəy-əsnät, əssəryəsnät əssuyəl-nəsnät îmarawän-nəsən mey əknin-tän s əlməxsud.

4. Tisəska n ayalak wi n mətəggar dəy ammas n əkal əlänät təməqqərit dəy əmmos əlyəmür. Ayalak wi n mətəggar dəy ammas n əkal-nəsən əlân əlhq n anay ən təsəska n ayətmassən wi n əba ənbelän-tän dəy əzayəz n əddin-nəsən.

Əššərəd 17

1. Ak əyyän yəläy əlhəq n etwəsəmyar ən təməddurt n əlyayal-net.

2. S əddəmulāt n əsəbdəd n əlhəq-wäy i əyalak wi n mətəggar dəy ammas n əkal-nəsən, kel-əlyayal əyyän wi n äränin ad idawän əlan turagät n idawän dəy ädäg əyyän.

3. Alyayalän wi n əmməjjäynin s əddəmulāt n emtəggər yähôr ad ənməgrəwän tərmađ tära agaraw. Tinađen kəllu ti n əmməkännin ad əginät fel esənnəməgrəw n əlyaylän-wini s əlməxsud, šəyyät as t-əllän bərarän. Əlxəkumäten ti n yəmmär əlməxsud-wäy yəljäm-tänät esəryəs ən fərəkätən ti n əgän kel-əlyayal, əssədədän fel təsəsgar n əddənet ti n əbdädin fel tāmätte fel esənnəməgrəw n əlyayalän əzzar ədrəwän tassq dər-əsnät.

4. Kel-əlyayal, wi n əs tətəwəgga takmamət dəy igi-nəsən dəy kəsə mey ətwəwwəyän dəy təgälängält əlän əlhəq n ad idawän dəy ädg əyyän.

Əššərəđ 18

1. Ayalak kəllu wi n əmtəggärnin dəy ammas n əkal-nəsən əlän əlhəq n əgarw ən təməddurt tənifləyät.

2. Dəy tilwat d iba n əsəfnək wələyyän, Əlxəkumäten ti n yəmmär əlməxsud-wäy yəljäm-tänät ejoujəd ən sərəwšitän-wina əzzar əgrəwän-tän s əlxer əd təlyansit :

a) imənsiwän wi n xasil d aman molnin;

b) ifi d əməzduy;

c) tiləšša molnin; əd

d) dəggän wi n məglan əd yəwnan ən ləkatarotän tən-ewâđnin.

3. Əginät tənəđen ti n ze dəy əggəznät tiđođrn tinađen axasab n əđararäten əd təzant ən mutag wi n əs təga əđđəguzät.

Əššərəđ 19

1. Ayalak kəllu wi n mətəggar dəy ammas n əkal-nəsən wi n əbbôsänin mey ərînin, akid wi n mətəyədda, ad əgrəwän, dəy əməxsud dəy tərrebät, iməglan d ənnəkud dəy iba n enməskat s əddəlil n awa wər nəha tarräyt ən ləkataro. As d-yewäy əlxal ənki, ayalak kəllu wi n mətəggar dəy ammas n əkal-nəsən ad əgrəwän tedhəlt šəyyät wi n ətwəđäsnin əd wi n əlləqqätin.

2. Yähôr ad tətəwəggu ənnəyät toläyät əđđararäten ən təđođen sər məglan, esəryəs i asnät ənnəy əd tələkataroten əd məglan, šəyyät dəy awa yəqqälän arraw, əd ləkkumi ti n əlänin əlyədər mey ti n əbjännin dəy awa yəqqälän turnawen tin təməgguza.

3. Yähôr ad tətəwəggu ənnəyät toläyät arwa i ənnəkud turnawen ti n tamagärnin əd ti n tiguzitnin, akid SIDA, dəy ayalak wi n əmtəggärnin dəy ammas nəkal-nəsən.

Æššæræd 20

1. Ak alyalim yelây älhäq ən tēmæqqærit ən tēmüst dâý ädägket-net dâý ak ämos ælmæxsud.

2. S æddæmulät n æsæbdæd n älhäq-wây i äyalak wi n mætæggar dâý ammas n äkal-näsän, Ælxækumäten ti n yæmmär ælmæxsud-wây yeljâm-tänät a tänät-äffin ilkaðän wi n äranät wær nämos ar (fæsfor, ilkaðän wi n tæhæw, šilat wa n tæhæwt, wa n äzalaf, wdlñ.) fel ad ærbæxän dâý älhäqqän-näsn s ælluy. Æsærgæsnät-assän agaraw n ilkaðän wi n äynaynin mey ezæzrøy n ilkaðän wi n ænkæwnin dâý emtæggær dâý iba n agamay n a yoglân tiyurad-näsän, šilat ən täwäyle n ädäg wa dâý-æmtæggärän fel igi n ilkaðän mey wøyað s æddîrärän.

3. Tiðoðen akid meddän yeljâm-tän ad ægmøyän ilkaðän-wina dâý iba n enmæzlay d iba n mila s isnawän-näsän.

Æššæræd 21

1. Wær t-yøllay æmmæk wa ze tännäbäz tægærgist n älyalim mey tæla-net tiwær älxal.

2. Tegærgist æd tælaten n äyalak wi n æmtæggärnin dâý amamas näkal-näsän ælân temæqqærit dâý ak ämos ælyæmur, šyyät dâý tarräyen-tina:

a) aqqa;

b) ibäggän a æqälän mey wøyyað erk mäggan;

c) igi n tēmæqqærit sær-æsän dâý ælmæxsud yæmmârän edäg ən sojitän æd šilat-net;

d) igi n tænfa sær-sän fel timzal nerik mäggan æd tæsæxšad; æd

e) ezæbbæræjji mey aqqa-näsän fel æzæzæl ən tøyššat i tämätte.

3. Tæla æd tægærgistta d-oyyän mætæggar dâý æwwæqqæs-näsän dâý ammas näkal-näsän älwäa wa s æglänyähôr ad tætwøylæs dâý ayašad, akid tæla-näsän, eggaz-näsän mey igi n tænfa sær-sän tiwær älxal æd lækkum i æššæriya.

Æššæræd 22

1. Igi n tænfa s älhäqqän-win æljæmnin ägalak wi n mætæggar dâý ammas n äkal-näsän, kud ähân ewway mey edäg øyyän sedes, wær ähor ad ægin fel æsæfnæk s ælmæxsud ən tälkak-näsän s æddæmulät n emtæggær-näsän :

- a) älhäqän n emal n awa todme, ettaf däy tøyotte, äddin mey ekkas n ässäak, tädma d awal-näk ;
- b) älhäq n ägamay n ässäyäl tiwær täqqäft a tēqqäl d eggaz ən tēbärsäyälēn ti n tēttit ən tämmatoci;
- c) älhäq n igi n täggäyēn d eggaz n ak ämos älmäxsud däy togdat däy tēttit ən tämätte äd täzzalen-net;
- d) älhäq n igi n wälwäla d eggaz ən tmazelen n älxökum äd tämätte, akid älhäa n agaraw n ärrözöy wa n igi m wälawäla; d
- e) älhäq n igi n tösusänt däy awal wa ägränät tēmatiwen.

Ässäeräð 23

1. Alyalim ket-net yäläy älhäq n ägaraw n äyyud.
2. S äddämulät n äsäbdäd n älhäq-wäy i äyalak wi n mätäggar däy ammas n äkal-näsän, Älxökumäten ti n yämmär älmäxsud-wäy yäljäm-tänät igi n ättewil i äyalak wi n ämtäggärnin däy ammas n äkal-näsän, šyyät bärärn wi n ämtäggärnin, yäljäm ad ägröwän esässöyri wa dasän-yämösä n ässäil däy läkkolen ti n mäðronnin. Wäy esässöyri ad yänkäd i sämyar ən tēmust-näsän d älyadät-näsän, awal-näsän d äddin-näsän.
3. Yähör ad yätwäggu awa yämmäkänän ket-net fel ad äggöz nät cäðoðēn äd tēbäraren älyämur ən täyäre däy togdat.
4. Ad ätwäkmälän däggän win äsässöyri d äsässälmäd, as äkmälän mutag, i äyalak wi n mätäggar däy ammas n äkal-näsän, šyyät imawaðän äd tēðoðēn, kud ähän ammas ən tässäwäq wäla däy ähän edäg äyyän.

EYÄF IV – ÄSSÄERÄÐÄN WI N ÄQQÄLNIN TEDHÄLT I TÄMÄTTE

Ässäeräð 24

1. Tedhält ən tämätte ket-net ad tēt wäggu däy sämyar n ässäeräðän wi n fel tössän äddänēt tēxsäb-tän et d'd äy iba n säfnak d iba n mila.
2. Tedhält ən tämätte ta tēqqälät äyalak wi n ämtäggärnin däy ammas n äkal-näsän wēr ze tämmäccu, s äddämulät n ässäyasät bəri tösujöya.

Ässäeräð 25

1. Däy tizarät elxəkumärent a yəwär əzük n əsəbdəd n əššərəđän-wini däy äddäwläät n agamay ən təđəlt i äyalak wi n əmtäggärnin däy ammas näkal-näsän.

2. Tisəgar n əddənet ti n əgänin tgäwert ən man-näsnät əd tiyađ tągäyyen yəmmär əlməxsud-wäy əlänät turgät ən təffa n təđəlt-näsnät i äyalak wi n əmtäggärnin däy ammas näkal-näsän. Tanađ-täy wər ze təqqəl irawayän mey eggaz ən tənaden n äddäwläät əzzat tətwəxbəl əs man xälälänin. Təlalen-tini wər ze ətwəgdənät däy iba n älxal, wəllen as d-yäffə elxəkumäten wər əlenät älgäwwa n ägaraw ən təđəlt i tämätte tənñifläyät šəyyät as wər təlay əlgətər n igi-net.

3. Əlxəkumäten kəllu ti n yəmmär əlməxsud-wäy ad əssəryəsnät ezəzgər ən təlalen tiwər yänäyana əzzar əffinät imazanän turagät däy tərəbät fel ad asin ayalak wi n mətəggar däy ammas n äkal-näsän.

Əššərəđ 26

Ayalak wi n mađalän, imutađ-näsän wi n əwəzlu d əlgətər-näsän ad ətwəyəlfän. Wər t-yəllay əmmək w aze s ətwəbəgän bəri əgrəwnät-tän erk mazalän.

Əššərəđ 27

1. Tisəgar n əddənet əd tągäyyen ti n yädnin yəmmär əlməxsud-wa ad əginät, däy əlyəmür-wa n təlalt-näsnät de, ənnəkud wa yətwärän əd taggašt n älhäqän wi n ämôsnin färäđ i äyalak wi n mətəggar däy ammas n äkal-näsän əzzar əgin tinaden molnin däy əzayəz-wäy. Däy ənki, tągäyyen-tini d ti n dər olänät ad əlkəmnät i əššərəđän əd tənaden ti n fel ətwäxsəb əššəyəl-näsnät däy əddənet ket-net.

2. albab wa dat wa wər əlfed əzük wa s ətwakaälän əššərəđän-wina däy tarräyt ta n əzəmmuzəl n ə ššəyəl-näsnät tenäye n toməyla n äddäwläten ti n dər osäynät.

EVÄFV – ƏŠŠƏRƏĐÄN WI N ƏLFÄDNIN TEWÄYLE, EZƏZZƏBBI D EGGAZ ƏN TÄMÄTTE

Əššərəđ 28

1. Əlxəkumäten ti n yəmmär əlməxsud-wäy a yəwär əzük we n däy tizarät ti n igi n et la tənaden tin xasil i əsuyəl n äyalak wi n mətəggar däy ammas n äkal-näsän wi n äränin tewäyle däy sänyar ən təmust-näsän däy yäwnan-näsän wi n arəsəl bəri iməđlan-näsän əs tära n man, mey əgrəwän tđəlt däy ässag-wäy. Əlxəkumäten-tini ad əginät awa əfrägnät ket-net fel əsəryəs i äyalak-wini tewäyle bəri ezəbbi mey eggaz ən tämätte-näsän däy təlyansit əd təflawist.

2. Ad əginət tənədən fərornin fel ad əgin ayalak wi n əmtəggärnin dəy ammas n äkal-näsän tewäyle molät i iməðlan-näsän fel əggəzän tinaðen tin tənät-əljämnin d igi n tāmagne i täwäyle-näsän d eggaz ən tāmätte-näsän tiwər emjəkuja.

Əššərəð 29

1. Ayalak wi n əmtəggärnin dəy ammas n äkal-näsän wi n d-əqqälənin iyawnan-näsän mey əməzdüy-näsän wa n arəsəl mey əjwərən əxsərən dəy tiyað tegeten n äkal wər t-yəllay əmmək w aze s ətwəfnəkän fel əddəmulät n emtəggər-näsän. Əlän əlhəq n eggaz ən tənədən näkal-näsän əd təyəwšawen-näsän dəy togdat əd kel-äkal kəllu əgrəwän tarräyt s ərrəzəyän näkal a dəy əgän.

2. Əlxəkumäten ti n yəmmär əlyəmür-wäy yəljâm-tənät arwa yəwâr-tənät əzük ən təlalt i imətəggar dəy ammas n äkal-näsän wi n d-əqqälənin iməðlan-näsän mey əməzdüy-näsän wa n arəsəl mey wi n əxsärnin əgrəwän arwa, dəy əlməxsud, təla-näsän d əlgətər wa d-oyyän as əmtəggärən bəri awa yənnəbəzän dəy-sän ələwəq wa s əglän. As d-yäffo əlməxsud-wäy wər əkka, ayalak-wi ni a tən-təffu əlxəkumät timzəl n əhäre-näsän wa yəbbəttən mey šilat mey ilâlnät-assän fel ägaraw-näsän.

Əššərəð 30

Əlxəkumäten kəllu ti n yəmmär əlməxsud-wäy ad əffin turagät in təggäyen ti n əddənət ilâlnät-asnät arwa fel ad ilâlän tərmað in imətəggar dəy ammas n äkal-näsän, s əddəmulät n əzük wa tənät-yəwərən fel tedhəlt i win äyalak, ilâlnät-assän dəy täwäyle d äyasar d eggaz ən tāmätte-mäsän tiwər emjərəgdad.

-----

*/ Extrait du document E/CN.4/1998/53/Add.2, paru le 11 février 1998

© The Office of the High Commissioner
for Human Rights

Geneva, Switzerland

Send e-mail wiy comments and suggestions to: webadmin.hchr@unog.ch

OHCHR-UNOG

8-14 Avenue de la Paix

1211 Geneva 10, Switzerland Telephone Number (41-22) 917-9000 Fax Number (41-22) 917-9016